

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КЛАСТЕРНОЇ МОДЕЛІ В УКРАЇНІ

Кононова М.О., аспірант

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна

Перехід від індустріального суспільства до інформаційного вимагає вирішення проблеми пошуку нових форм організації виробництва і виробничих відносин. Економічною теорією і практикою накопичено достатній обсяг аналітичного матеріалу, пропозицій, моделей розвитку, впровадження яких може допомогти нашій державі здолати труднощі сьогодення и прискорити її господарський розвиток. Так до позитивних надбань економічного досвіду можна віднести практику створення таких виробничих об'єднань як кластери.

Сучасна кластерна теорія була розроблена у роботах таких вчених як М. Портер, С. Розенфельд, М. Енрайт. Теоретичні основи створення та функціонування кластерних утворень досліджені такими вченими як І.В. Заблодська, Т.Б. Клімова, Т.В. Пуліна.

У статті проаналізовані загальні проблеми формування кластерних об'єднань в Україні, розглядаються концептуальні підходи до створення таких структур. На основі проведеного дослідження запропоновані заходи, що повинні бути здійснені для створення високоефективних територіально-виробничих структур.

Існує багато видів і визначень поняття кластер, вони розрізняються за масштабами, спрямованістю, етапом життєвого циклу. Кластер можна визначити як об'єднання окремих елементів в єдине ціле з метою виконання (реалізації) певної функції. В сукупності ці елементи являють собою більше, ніж їх проста сума, тобто має місце ефект синергії. Подібне значення має поняття «економічний кластер» – це групи успішно конкуруючих підприємств, які в результаті свого об'єднання забезпечують конкурентні позиції на ринках – галузевому, регіональному, національному і світовому [1].

Формування кластеру передбачає, що виробник обов'язково залучає до співпраці фінансові установи, наукові організації та органи місцевої влади. Фінансові установи забезпечують кредитування проектів, залучення необхідних інвестицій та підвищують фінансові можливості самих підприємств. Наукові організації забезпечують навчання, підготовку необхідних кадрів та їх перекваліфікацію, виконують необхідні дослідження, розробляють проекти та програми подальшого розвитку. Органи місцевої влади забезпечують допомогу та стимулювання діяльності підприємств кластеру, вирішення протиріч, просування продукції на нові ринки, надання інформаційних, маркетингових та консультативних послуг [3, с.89]. Крім того, для ефективного управління, координації діяльності та визначення стратегії розвитку кластерного об'єднання створюється громадська організація, яка включає представників усіх сторін, що беруть участь у діяльності кластеру.

Однак на сьогодні, великі підприємства України не завжди убачають у малих підприємствах економічно вигідних партнерів, тоді як для багатьох розвинених країн світу характерна закономірність успішного розвитку малих та середніх підприємств, що згруповуються навколо крупних фірм-лідерів на основі виробничо-технологічних, науково-технологічних та комерційних зв'язків у межах географічно обмежених територій. Прикладом можуть бути як високорозвинені країни – США, Італія, Німеччина, Японія, так і країни, що розвиваються, – Індія, Індонезія, Мексика, Болівія.

Співробітництво малих та великих підприємств може бути перспективним у таких напрямках, як реалізація великим підприємством продукції малих підприємств або впровадження у виробництво великого підприємства розробок малих підприємств. Об'єднання зусиль малих та великих підприємств на усіх стадіях, від здійснення розробок до їх впровадження у виробництво дає значний позитивний ефект для всіх учасників кооперації. Саме об'єднання зусиль підприємств у межах кластера дозволяє не тільки розробити нововведення, але й забезпечити їх упровадження у реальне виробництво конкретної продукції [2, с.123]. Таким чином, формування національних кластерів є важливим і

об'єктивно обумовленим процесом, формою реалізації якого виступає специфічна взаємодія суб'єктів господарювання, а результатом, – підвищення конкурентних переваг і економічних інтересів на внутрішньому і міжнародному ринках.

На сучасному етапі кластерні об'єднання в Україні не є розвинутою формою внутрішньогалузевого і міжгалузевого співробітництва зацікавлених суб'єктів, що, з одного боку, створює недосконалі умови для успішних конкурентних дій, а, з іншого, – стимулює підприємства і державу до активних пошуків партнерів виробничо-комерційної та організаційної діяльності. Кластери як міжгалузеві утворення підсилюють взаємопов'язаність та взаємодоповнюваність галузей завдяки більш швидкому поширенню специфічних для регіону технологій, професійних навичок, інформації [5]. А це означає прискорення виникнення та реалізації інновацій, що є основою не тільки для підвищення продуктивності праці, але і для оновлення стратегічних переваг, підтримання динамічної конкуренції в цілому.

Інноваційний кластер формують підприємства, що є полюсами зростання. Але такий підхід має обмеження в застосуванні для вітчизняної економіки через слабо розвинену соціально-виробничу інфраструктуру. Надання пріоритетних позицій центрам інноваційного розвитку веде до ще більших регіональних диспропорцій, причому важливу роль відіграє міграція інноваційних ресурсів до «полюсів зростання». Політика регіонального розвитку повинна бути заснована на принципах, що забезпечують не тільки інтенсивний розвиток таких полюсів, а й дозволяють сформуванню стійкої тенденції до збільшення полюсів соціального і господарського життя в результаті поступового вбудовування відстаючих територій в інноваційну регіональну систему. Результатом ефективного функціонування кластеру є величина інноваційного потенціалу, необхідного для реалізації конкретних проектів, що забезпечують соціально-економічний розвиток певної території без шкоди для тих територій, за рахунок яких проводиться перерозподіл ресурсів. Слід зазначити, що диспропорції в рівні соціально-економічного розвитку територій та їх інноваційного потенціалу не є перешкодою для розвитку інтеграційної взаємодії між ними, оскільки ефективне використання сильних сторін окремих організацій, що входять в кластер, виробляє додатковий ефект розвитку і таким чином сприяє регіональним процесам росту. Суб'єкти інноваційної діяльності, перебуваючи в територіальній близькості один від одного, можуть сформувати взаємодоповнюючі інфраструктурні елементи, заощаджуючи тим самим час на створення власних.

Досвід соціально-економічних трансформацій у країнах ЄС та Східної Європи, в тому числі у реалізації кластерних ініціатив, послужили каталізатором природного інтересу з боку вчених і практиків деяких регіонів України до принципово нових організаційних форм ринкових трансформацій. На етапі вивчення та початку проектування при реалізації кластерної моделі на регіональному рівні нашої країні довелося зіткнутися з особливими труднощами не тільки економічного, але і психологічного порядку. В умовах уповільненого, а деколи і безсистемного реформування регіональної економіки, відсутність синхронності у прийнятті та введенні в дію законів і кодексів господарської діяльності, які іноді суперечили один одному, а також при певній пасивності підприємців та органів регіонального управління, формування перших кластерних структур виявилось особливо проблематичним [4, с.85].

Модель кластерного розвитку території є перспективною саме тому, що основною метою і головною ідеєю кластерних технологій є створення та ефективне використання конкурентних переваг регіонів і підтримка в них конкурентного середовища. Це досягається завдяки тому, що в економіці країни кластери відіграють роль інноваційних центрів зростання, як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку. Слід підкреслити, що поєднання конкуренції і кооперації на географічно обмеженій території є основною ознакою кластера, що часто не враховується розробниками програм просторового розвитку через традиційну ментальність, яка виражається в тяжінні до створення виключно вертикальних утворень. Саме це веде до посилення нестійкості національної економічної системи в умовах

сучасних зовнішніх викликів, її стагнації через відсутність внутрішнього імпульсу розвитку, переважанню механізму, нездатного до швидкої адаптації при зміні макроекономічних параметрів.

Розглядаючи зарубіжний досвід створення економічних кластерів крізь призму сучасних вітчизняних реалій можна зробити висновок, що для нашої країни велику роль у цьому питанні відіграє саме концентрація зусиль різних державних і підприємницьких структур, їх взаємодія. На рівні окремих підприємств, які намітили створення вертикально-інтегрованої компанії з метою вирішення регіональних проблем і побудови технологічної вертикалі, для цього можуть знадобитися роки. У той же час будь-яка галузь, в якій створюються кластерні утворення, може стати конкурентоспроможною за відносно короткий період часу. При такому підході українські підприємства можуть виявитися потенційно привабливими для інвесторів, включаючи іноземних. В іншому випадку існуючі підприємства через неефективну інфраструктуру галузі не можуть стати конкурентними і не можуть розраховувати на приплив інвестицій. Тому слід забезпечити таку стратегію розвитку кластерів в регіонах, щоб від їх створення на рівні окремих підприємств вигравали б, перш за все, безпосередньо самі виробники, а потім регіони і держава в цілому. Тобто першочерговим завданням для держави у впровадженні кластерної стратегії є створення усіх необхідних умов для ефективного обміну інформацією між підприємствами. Такий обмін буде забезпечувати більш швидку комерціалізацію проектів та сприяти підвищенню інноваційного потенціалу регіону та держави в цілому. Тому участь у кластерних об'єднаннях органів місцевої влади є дуже важливим для ефективності їх функціонування.

Кожна економічна модель взаємодії має притаманні саме їй необхідні умови застосування. Для кластерної моделі кооперації підприємств такими умовами є: близькість ринків збуту, забезпеченість кваліфікованою робочою силою, наявність постачальників, необхідних засобів виробництва, доступність специфічних місцевих природних ресурсів, наявність відповідної інфраструктури, низька вартість транзакцій, високоякісний доступ до інформації [4, с.86]. При недотриманні цих умов окремі переваги кластерного підходу можуть мати негативний вплив і стати перешкодою на шляху розвитку регіону. До основних недоліків, що перешкоджають впровадженню кластерних структур можна віднести: лобювання інтересів окремих підприємств представниками місцевої влади; монополізація місцевого ринку окремими підприємствами; перерозподіл дефіцитних ресурсів на користь тих чи інших підприємств, складнощі у пошуку фінансування та інвестицій; застарілі і зношені основні фонди; зловживання великими підприємствами своїм домінуючим становищем, що перешкоджає розвитку малого та середнього бізнесу; погане опрацювання стратегії з погляду аналізу пріоритетів розвитку; ключовими точками зростання обираються практично всі галузі території, що призводить до розпорошення сил і нестачі ресурсів на втілення всіх проектів.

Звичайно використовуються три типових підходи до формування кластерів [3, с.90]. Перший передбачає створення на основі фахівців адміністрації регіону розширеної робочої групи. Експертами можуть бути залучені представники різних регіональних організацій, зацікавлених у створенні кластера і здатних надати реальну допомогу. Другий включає співпрацю органів влади та взаємодію з існуючими в регіоні дослідними організаціями, вузами. Робота з такими організаціями здійснюється шляхом укладання з ними договорів про надання послуг. Третій підхід є відносно новим для країн пострадянського простору. Суть його полягає у створенні спеціалізованої організації – агенції економічного розвитку. Регіональні органи влади можуть виступати в ролі засновників, передаючи в статутний капітал, наприклад, об'єкти нерухомості та інше майно. Успішна реалізація проекту кластеризації можлива тільки за умови активної участі та зацікавленості всіх учасників – органів державно влади, представників бізнес-спільноти та некомерційних організацій.

Основним завданням управління кластером є розвиток спеціалізованих виробництв при найменших сукупних витратах на виробництво і маркетингову діяльність. Для цього необхідно узгодити масштаби виробництва з ресурсною базою, слід оцінити можливість

підприємств, які технологічно взаємопов'язані між собою. Необхідно розробити баланси продукції в межах кластера, які дозволять простежити рух сировини і матеріалів від постачальника до отримання кінцевої продукції та погодити обсяги виробництва на підприємствах учасниках кластера [3, с.91].

В Україні в цілому сформовано законодавство, яким визначено організаційно-правові форми об'єднань підприємств та наявні передумови для формування нових виробничих систем (кластерів) в різних сферах господарської діяльності, однак не сформульовано поняття «кластера», не визначено його види та заходи щодо створення кластерів в Україні. Тому у 2008 році Кабінетом Міністрів України була розроблена «Концепція створення кластерів в Україні». Метою цієї концепції є визначення загальних засад створення та розвитку кластерів для забезпечення високих темпів економічного зростання та диверсифікації економіки, а також з метою створення інноваційних кластерів; заохочення об'єднання малих та середніх підприємств у ділові мережі; формування регіональних кластерів підприємств та інституцій; сприяння створенню регіональних промислових кластерів, передусім у найбільш наукоємних і високотехнологічних галузях та виробництвах здатних кардинально змінити економічний і науково-технічний потенціал промисловості [6].

Сфера розвитку кластерів в регіонах України в період з 1998 по 2006 роки суттєво розширилась, за цей період сформовано об'єднання організацій та підприємств в Хмельницькому, Луцьку, Львові, Житомирі, Івано-Франківську, Рівному, Херсоні, Севастополі та інших містах. У більшості регіонів держави проведені кластерні дослідження і запроваджуються сучасні ефективні форми об'єднаних суб'єктів господарювання. Для України кластеризація є одним із шляхів розбудови економіки та підтримки її на належному рівні в системі світових господарських відносин.

Отже, проблема полягає у тому, щоб шляхом структурної перебудови виробництва забезпечити координацію діяльності усіх ланок технологічного ланцюга і залучити великі фінансові ресурси з метою підвищення конкурентоспроможності регіонів та держави, внутрішні та іноземні інвестиції, створити нові підприємства, сприяти інноваційному розвитку.

В Україні кластерна форма організації господарства ще не набула достатнього застосування і поширення. Відсутні досконалі інвестиційно-інноваційні механізми формування і функціонування кластерів, малоефективними є фінансові механізми державного регулювання їх діяльності. Це стосується, зокрема, цільового фінансування, прямої фінансової допомоги, надання субвенцій, субсидій тощо. Основні складові державної економічної політики – грошово-кредитна, податкова, амортизаційна, інвестиційна (особливо у сфері залучення іноземних інвестицій у прикордонні регіони) – ще недостатньо виконують функції стимуляторів регіонального розвитку. Зазначене актуалізує проблему кластеризації економіки України в цілому і, зокрема, інноваційних шляхів розвитку на рівні регіону.

Для створення в регіонах країни високоефективних територіально-виробничих структур нового типу (кластерів, партнерств, мереж, альянсів тощо) необхідно здійснити такі заходи [6]:

1) розробити та в установленому порядку затвердити концепцію формування в регіонах структур кластерного типу;

2) розробити і реалізовувати сучасні інвестиційні проекти з чітким обґрунтуванням їх конкурентоспроможності, з розрахунковими даними щодо досягнення високих показників окупності інвестицій; розробити інвестиційний проект кластеру як цілісної відкритої самоокупної територіально-виробничої системи;

3) сприяти розвитку сучасної інвестиційної інфраструктури в кластерному форматі;

4) покласти в основу інвестиційної політики держави реальне інвестування (проведення об'єднання цілісних майнових комплексів, забезпечення реконструкції підприємств, спрямоване на ефективне функціонування всього виробничого процесу; впровадження інноваційного інвестування, яке дасть можливість ширше використовувати у виробничій діяльності нові наукові і технологічні знання; впровадження нових форм і методів управління розвитком економіки регіонів, зокрема, проблемних і депресивних

територій; залучення до діяльності кластерів органів регіонального управління та місцевого самоврядування, академічних інститутів, університетів, всіх, хто може активно брати участь у формуванні територіально-виробничих систем нового типу).

Такий перелік завдань, які належить вирішувати нашій державі і бізнесу в рамках міжнародного співробітництва, в тому числі прикордонного, на шляху до інноваційного розвитку.

Незважаючи на те, що впровадження кластерної моделі у вітчизняній економіці проводиться досить повільно, можна чітко визначити вигоди від її функціонування. Створення кластерних структур сприятиме росту продуктивності та інноваційній активності підприємств-учасників, а також росту інтенсивності розвитку малого і середнього підприємництва, активізації залучення інвестицій, соціально-економічному розвитку регіонів розміщення кластерів, що може дозволити збільшити кількість робочих місць, заробітну плату та надходження до бюджетів усіх рівнів, підвищити стійкість та конкурентноспроможність економіки регіонів та країни в цілому.

Отже, головним завданням держави для успішного функціонування кластерних структур є розробка відповідної нормативно-правової бази. Прийняття відповідних розпоряджень може дозволити більш успішно просувати українську продукцію на міжнародні ринки, розширити структуру вітчизняного експорту, а також забезпечити інтеграцію України та її регіонів до загальноєвропейського простору.

Використані джерела:

1. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран / М. Портер. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
2. Дубницкий В.И. Экономический кластер как форма пространственной организации производительных сил промышленного региона / В.И. Дубницкий, В.И. Захарченко, В.Н. Осипов / Прометей. – 2010. – №2(32). – С.181–132.
3. Климова Т.Б. Методологические подходы к формированию инновационных кластеров в контексте обеспечения сбалансированного регионального развития / Т.Б. Климова, Я.Ю. Бондарева // Корпоративные финансы. – 2011. – №3(19). – С.88–92.
4. Пулина Т.В. Теоретические основы создания и функционирования кластерных объединений / Т.В. Пулина // Економічний простір. – 2011. – №45. – С.83–93.
5. Заблodsка І.В. Кластер як новітня форма організації господарства / І.В. Заблodsка, І.М. Салуквадзе // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/.../zablodska.pdf.
6. Концепція створення кластерів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://biznes.od.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=499&Itemid=33.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Корнієнко А.А., асистент

Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка, Україна

Створення сприятливої правової бази з питань залучення іноземних інвестицій є одним із важливих чинників формування привабливого інвестиційного середовища, що в свою чергу, сприяє підвищенню інвестиційної привабливості країни та значному збільшенню припливу іноземних інвестицій. Правове регулювання інвестиційних відносин означає формування стійких юридичних гарантій іноземним інвесторам, які завжди стимулюють інвестиційну діяльність. В свою чергу, створення сприятливих умов для інвестиційного процесу вимагає чітких правових норм.

Формування і розвиток правового регулювання іноземних інвестицій в Україні пройшло довгий еволюційний шлях. Процес створення сучасної нормативно-правової бази, яка покликана регулювати інвестиційні процеси в Україні, розпочався з моменту прийняття незалежності України. Одним із перших кроків щодо врегулювання відносин у інвестиційній